

De principiis IV,3,11/382,269 – 384,281 – překlad Lenka Karfíková in: Studie z patristiky a scholastiky, OIKOYMENH, Praha 1997. Str. 32.

Neboť „království nebeské je jako poklad ukrytý v poli. Kdo ho najde, ukryje ho, s radostí odejde, prodá všechno, co má, a koupí to pole“ (Mt 13,44). Není snad to, co je v Písmu viditelné, na povrchu a snadno přístupné, celé pole plné rozmanitých bylin; to pak, co je uloženo pod (povrchem), ne pro každého viditelné, ale jaksi zakopáno pod viditelnými rostlinami, skrytý poklad moudrosti a poznání, které Duch Izaiášovým prostřednictvím nazývá „poklady v temnotě skryté, neviditelné a tajné“ (Iz 45,3)? Abychom je našli, musí Bůh sám „rozrazit bronzová vrata“, která je ukrývají, a „zlomit železné závory“ na jejich dveřích (srv. Iz 45,2)

Aurelius Augustinus: Vyznání. Kalich, Praha 1992, překlad Mikuláš Levý.

KNIHA JEDENÁCTÁ

Prosba o porozumění Písmu svatému; výklad stvoření, nebe a zeme a otázek souvisících se stvořením.

HLAVA I.

VYZNÁNÍ VLASTNÍ UBOHOS TI ROZMNOŽUJE LÁSKU.

Zdaž Pane nevíš, co Ti pravím, nebo jen dle času vidíš to, co se děje v čase, když přece Tvou jest věčnost? Proč Ti vlastně vyprávím tolik věcí? Jistě ne proto, abys se jich ode mně dověděl, nýbrž tak rozněcují lásku svou a svých čtenářů k Tobě, abychom všichni vyznali: „Velký je Hospodin a vši chvály hodný (ŽALM 144, 3)!

Řekl jsem to již a opětně to opakuji: Činím to z lásky ke Tvé lásce. Tak se rovněž modlíme, ač přece Pravda prohlásila: „Víš zajisté Otec váš, čeho jest vám potřebí, prve než ho pro síte“ (MAT. 6, 8). Lásku svou k Tobě dáváme Ti tedy na jevo, vyznávající .Tobě svou ubohost a smilování Tvé nám prokazané, abys nás úplně osvobodil, jak jsi započal, abychom přestali býti nešťastnými svou vinou a dosáhli plné blaženosti v Tobě. Vždyť jsi nás povolal, abychom byli chudí duchem, mírní, lkající, lačníci a žízníci po spravedlnosti, milosrdní, čis-tého srdce a pokojní (MAT:5,3). Hle, mnohé jsem Ti, Pane, vyznal, co jsem mohl a chtěl, poněvadž Ty jsi dříve chtěl, abych se Tobě, svému Pánu Bohu vyznal, poněvadž jsi dobrý a na věky jest Tvé milosrdenství (ŽALM 117, 1)!

HLAVA II.

PROSBA O POROZUMĚNÍ PÍSMU SVATÉMU.

Kdy však, budu s to, perem vypsati všechna Tvá napomínání, Tvé vyhrůžky, útěchy a opatření., jimiž jsi mne pohnul, abych Tvému lidu hlásal Tvé slovo a uděloval Tvé svátosti? A i kdybych byl s to vše vypravovati dle pořádku, jsou mi drahé kapky času, neboť již dávno zahořel jsem touhou pohroužit se do rozjímání Tvého zákona a v něm vyznávati Tobě svou vědomost i nevědomost, první paprsky Tvého osvětlení a poslední zbytky mých temností, až konečně slabost bude pohlcena silou. Nechci však, aby v něčem jiném uplynuly ty, hodiny, které mám volné po nutném osvěžení těla i ducha a po službě, kterou jsem lidem po vinen, nebo ani nejsem povinen, přece jim prokazují.

Pane Bože můj, nakloň své ucho k mé modlitbě a vyslyš ve svém milosrdenství mou touhu, která neplane jen pro mne samého, nýbrž chce prospěti lásce bratrské! Vidiš do mého srdce a víš, že jest tomu skutečně tak. Uděl mi, abych .Tobě obětoval službu svého rozumu a svého jazyka;

uděl mi, co Ti mám obětovati! Já pak jsem ubožák a chud'as (ŽALM 69, 6), Ty však bohatý ke všem, kteří Tebe vzývají, a máš o nás starost, jsa prost vší starosti. Očisti ode vší neprozřetelnosti a lži mé srdce a má ústa! Písmo Tvé bud mou čistou rozkoší! Nedopuť, abych v něm bloudil, nebo jiné do bludu uvedl! Pane, vyslyš mne a smiluj se! Pane Bože můj, Světlo slepých a Sílo slabých a zároveň Světlo vidoucích a Sílo silných rozpomeň se na duši mou a vyslyš mé volání z hlubokosti! Neboť nejsou-li uši Tvé i v hlubokosti, ke komu jíti? Tvůj jest den a Tvá jest také noc (ŽALM 73, 16)! Na Tvůj pokyn plynou okamžiky; dej mně skrze ně čas k úvahám o tajemstvích Tvého zákona a neodpírej ho těm, kteří zatlukou na dveře.

HLAVA X.

VŮLE BOŽÍ NEMÁ ZAČÁTKU

Zda nejsou plni smyslnosti ti, kteří nám praví: „Co vlastně dělal Bůh, než stvořil nebe a zemi? Neboť – tak pokračujíc – byl-li až dosud nečinným a ničeho netvořil, proč ustavičně nezůstal v téže nečinnosti, v níž byl dříve? A skutečně; nastal-li v Bohu nový pohyb a nová vůle, učiniti totiž stvoření, kterého před tím nikdy nečinil, jak možno mluvíti o pravé věčnosti tam, kde povstává vůle, které před tím nebylo? Vůle Boží přece není tvorem, nýbrž předchází každého tvora. Nic by totiž nebylo stvořeno, kdyby nepředcházela vůle Stvořitele, Vůle Boží tedy náleží ke vlastní jeho podstatě. Povstalo-li však v podstatě Boží něco, čeho dříve nebylo, pak ta podstata opravdu nemůže býti nazvána věčnou. Chtěl-li však Buh od věčnosti, aby povstalo tvorstvo, proč vlastně tvorstvo není věčné?

HLAVA XL

ČAS NENÍ MĚŘÍTKEM VĚČNOSTI.

Kterí takto mluví, dosud Tebe nepoznali, Moudrosti Boží a Světla myslí. Ještě nepoznali, jak povstává to, co se děje skrze Tebe a v Tobě. Chtějí pochopiti věčné j ale jejich nestálé srdce dosud se zaměstnává proměnou věcí minulých a budoucích a jest plno marností.

Kdo uchopí, upoutá a alespoň poněkud zastaví to srdce, aby pochopilo skyělost nezměnitelné věčnosti, porovnávajíc ji se stále kolotajícím časem, a tak nahlédlo, že srovnání není vůbec možné, aby nahlédlo, že dlouhý čas nemůže býti dlouhým, leda dlouhou řadou prchavých okamžiků; že ve věčnosti nic neplyne, nýbrž ona celá jest stále přítomna, že ale žádný čas není celý přítomný; aby poznalo, že budoucí zapuzuje minulé, že budoucí následuje po minulém, a že vše minulé i budoucí jest vytvořeno a vychází z věčné přítomnosti? Kdo uchopí a zadrží srdce lidské, aby nahlédlo, že nezměnitelná věčnost rozhoduje o budoucím a minulém, nejsouc ani minulá, ani budoucí? Dokáže to má ruka, nebo bude schopna ruka mého jazyka vykonati tak ohromné dílo?

HLAVA XII.

CO DĚLAL BŮH PŘED STVOŘENÍM SVĚTA

Hle, nyní odpovídám na otázku: „Co dělal Bůh, než stvořil nebe a zemi? Neodpovím tím žertem, kterým kdosi odpověděl, chtěje se vyhnouti těžké otázce: „Připravoval peklo těm, kteří chtějí proniknouti tak hluboké tajemství.“ Něco jiného jest věděti a něco jiného žertovati. Proto neodpovím žertem. Raději se přiznám: „Nevím, co nevím,“ než dáti odpověď, pro niž dojde posměchu, kdo se tázal na tajemství, a dojde chvály, kdo nesprávně odpověděl.

Ale Tebe, Bože náš, nazývám Stvořitelem všeho stvoření. Jestli se slovem „nebe a země“ rozumí všechno stvoření, pak pravím otevřeně: „Než stvořil Bůh nebe a zemi, nedělal nic. Neboť dělal-li něco, co jiného dělal než tvory? O kěz bych všechno alespoň tak dobře věděl, co bych rád věděl ke své spáse, jako vím, že před stvořením nebylo tvorů.

HLAVA XIII.

PŘED STVOŘENÍM NEBYLO ČASU.

Obrací-li se však nějaká těkavá mysl ve své obrazotvornosti k minulým věkům a žasne, že Ty, všemohoucí Bože, Stvořiteli a Zachovateli všech věcí, Tvůrce nebe a země, jsi po nesčetné věky zůstal nečinným, než jsi přiložil ruku k tak velikému dílu, ať se zastaví a procitne ze svého snění, poněvadž jeho údiv jest bezdůvodný. Jak totiž mohly uplynouti nesčetné věky, jichž jsi nestvořil Ty, jenž jsi přece Původce a Zakladatel všech věků ? Nebo jaký čas mohl býti, jenž by neměl od Tebe svůj původ? Poněvadž jsi tedy Tvůrce všeho času, jak možno říci, že jsi byl nečinným, byl-li před stvořením nebe a země čas ? Vždyť právě ten čas jsi vytvořil a nemohl přece uplynouti žádný čas, než jsi stvořil čas. Nebyl-li tedy čas před stvořením nebe a země, jak jest možno se tázati, co jsi tehdy činil? Kde nebylo času, tam nebylo ani „tehdy“.

Potřebuješ snad času, abys předešel časy? Je-li tomu tak, jak bys je všechny předešel ? Jest jisto, že předcházíš veškerý minulý čas vznešeností své vždy přítomné věčnosti a jsi povýšen nade všechny budoucí čas právě proto, že jest budoucí; jakmile se dostaví, jest; již uplynulý. Ty však jsi týž a Tvá léta jsou bez konce (ŽALM 101, 28)! Tvá léta ani nemíjejí, ani nepřicházejí; naše léta však míjejí a přicházejí, aby konečně všechna minula. Tvá léta jsou všechna zároveň, poněvadž stojí a neplynou, jako by byla tísněna léty předcházejícími, poněvadž vůbec neplynou; naše léta však tehdy budou, všechna, až všechna uplynou; Tvá léta jsou jako jeden den a Tvůj den není každodenně, nýbrž dnes; poněvadž Tvůj dnešní den neustupuje zítřejšímu, ani nenásleduje po včerejším.;

Tvé „dnes“ jest věčnost; proto jsi. zplodil souvěčného toho, jemuž jsi řekl: „Já dnes zplodil jsem Tebe,“ stvořil jsi všechny časy a jsi přede všemi časy, nebylo však času dříve než byl čas

HLAVA XIV.

CO JEST ČAS.

Nebylo tedy času, v němž jsi ničeho nedělal, poněvadž jsi čas sám vytvořil; žádný čas však není Tobě souvěčný, poněvadž jsi nezměnitelný. Kdyby však čas zůstal takovým, již by to nebyl čas. Co jest vlastně čas ? Kdo to může snadno a krátce vysvětliti? Kdo jej může pochopiti svými myšlenkami, aby pak vyjádřil slovy ? Co však jest v našich rozmluvách běžnější a známější než čas ? A mluvíme-li o čase, rozumíme mu; rozumíme, i když jiný o něm mluví.

Co jest tedy čas? Vím to, když se mne naň nikdo netáže; mám-li to však někomu vysvětliti, nevím. Přece však mohu tvrditi zcela určitě: „Nebyl by minulý čas, kdyby nic nemíjelo, nebyl by budoucí, kdyby nic nepřicházelo, nebyl by přítomný, kdyby nic netrvalo.“ Ale jak jsou ony dva časy, minulý a budoucí, když minulý již není a budoucí ještě není? Kdyby však přítomný čas byl stále přítomným a neměnil se v minulý, již by to nebyl čas, nýbrž věčnost. Musí-li se tedy přítomný čas, aby byl časem, proměnití v minulý, jak smíme o něm říci, že jest, když důvod jeho bytí jest v tom, že nebude ? Nemůžeme tedy vskutku říci „Čas jest,“ leč když spěje ke svému zániku ?

HLAVA XV.

CO JEST MĚŘÍTKEM ČASU?

A přece mluvíme o dlouhém a krátkém čase, ovšem jen o minulém a budoucím. Tak na př. nazýváme minulý čas před sto lety dlouhým; rovněž budoucí dlouhým za sto let. Krátký minulý čas jest asi před deseti dny a krátký budoucí asi za deset dní. Ale jak se může nazývati dlouhým nebo krátkým, co vůbec není ? Neboť minulý čas již uplynul a budoucí ještě není. Proto neříkejme: „Čas jest dlouhý,“ nýbrž říkejme o minulém: „Byl dlouhý,“ a o budoucím: „Bude dlouhý.“

O Pane Bože můj. Světlo mé! Zdaž i zde se Tvá pravda nevysměje člověku ? Kdy vlastně byl dlouhým minulý čas ? Byl dlouhým tehdy, když už uplynul anebo když ještě byl přítomným? Neboť jen tehdy mohl býti dlouhým, když vůbec bylo něco, co mohlo býti dlouhé. Minulý čas však již nebyl; nemohl tedy býti dlouhým, poněvadž vůbec již nebyl. Neměli bychom tedy vlastně

říkati: „Minulý čas byl dlouhý,“ poněvadž na něm opravdu ničeho nenalezneme, co by mohlo býti dlouhým. Jakmile totiž uplynul, již ho není. Měli bychom spíše říci: „Onen přítomný čas byl dlouhý,“ neboť jen když byl přítomný, byl dlouhý, ještě zajisté neuplynul tak, že vůbec nebyl; proto bylo zde „něco“, co mohlo býti dlouhé. Jakmile však uplynul, přestal býti dlouhým, poněvadž vůbec přestal býti.

Pozorujme nyní, o duše lidská, zda přítomný čas může býti nazván dlouhým! Tobě totiž byla dána schopnost rozeznávati a měřiti trvání času. Co mně odpovíš? Jest sto přítomných let dlouhý čas? Napřed však uvaž, zda vůbec může býti sto let přítomných! Plyne-li první rok ze sta, jen on jest přítomen; ostatních devadesát devět jest v budoucnosti a proto ještě nejsou. Plyne-li druhý rok, jeden již uplynul, druhý jest přítomný, ostatní budoucí. A podobně uvedeme-li kterýkoliv rok ze středu tohoto století jako přítomný, jsou všechny před ním minulé, za ním budoucí. Proto sto let zároveň nemůže býti přítomno. Ale vizme dále, zda alespoň ten jeden rok, který právě trvá, může býti nazván přítomným. Ani to ne. Plyne-li totiž jeho první měsíc, ostatní jsou budoucí. Plyne-li druhý měsíc, první již byl, ostatní ještě nejsou. Ani tedy ten rok, který právě plyne, není celý přítomný; není-li však celý přítomný, nemůže býti nazván rokem přítomným. Rok má totiž dvanáct měsíců; ať nastoupí kterýkoliv měsíc, jen ten jest přítomný, ostatní jsou buď minulé nebo budoucí. Ale ani právě plynoucí měsíc není přítomný, nýbrž jen jeden den; je-li to první den, ostatní jsou budoucí; je-li poslední, ostatní jsou minulé; je-li to některý jiný den z prostředku, jest mezi minulými a budoucími.

Tak celý přítomný čas, který dle úvahy jedině může býti nazván dlouhým, obsahuje sotva dobu jednoho dne. Ale uvažujme dále; že ani jediný den není celý přítomný; skládá se totiž ze dvacetičtyř denních a nočních hodin. První hodina má všechny ostatní jako budoucí, poslední jako minulé, každá jiná hodina má některé hodiny před sebou jako minulé, některé za sebou jako budoucí. A opět sama jedna hodina ubíhá v prchavých okamžicích; co z ní uplynulo, jest minulé, co ještě zbývá, budoucí. Přítomným může se tedy nazvati jen ten okamžik času, který již nemůže býti rozdělen v žádné, ani ty nejmenší části. Tento okamžik však spěchá tak rychle z budoucnosti do minulosti, že ani chvilky netrvá; neboť, kdyby trval, nutně by se rozdělil na minulý a budoucí.

Přítomný čas tedy nemá žádného trvání. Kde jest tedy ten čas, který bychom nazvali dlouhým? Snad jest to budoucí čas? Nikoliv, neboť neříkáme: „Jest dlouhý,“ poněvadž dosud nic není, co by mohlo býti dlouhé, nýbrž říkáme: „Bude dlouhý.“ Kdy to však bude? Jistě ne pokud jest budoucím, poněvadž ještě ani není to, co má býti dlouhé. Bude-li však potom dlouhý, až z budoucího času, který dosud není, začne býti a stane se přítomným, aby vůbec měl něco, čím by se mohl státi dlouhým, nezapomínejme, že přítomný čas nám dříve jasně prohlásil, že nemůže býti dlouhý.

HLAVA XVI.

JAK SE MĚŘÍ ČAS?

A přece, Pane, rozeznáváme časová období a porovnáváme je vespolek, nazývajíce některá delšími, některá kratšími. Měříme také, oč některý čas jest kratší neb delší než jiný, říkájice: „Jest dvakrát, třikrát delší nebo kratší, nebo jest stejně dlouhý.“ Měříme však jen plynoucí čas úvahou o jeho ubíhání. Kdo může měřiti minulý čas, který již uplynul, nebo budoucí, který ještě nenastal? Jenom ten, kdo tvrdí, že se může měřiti, co není. Čas tedy možno porovnávat i a měřiti, pokud plyne; jakmile uplynul, měřiti ho nelze, poněvadž již není.

HLAVAXVII.

KDE JEST MINULÝ A BUDOUCÍ ČAS.

Hledám jen, Otče, a ničeho netvrdím! Bože můj, bdi nade mnou a ved' mne! Kdo se

osmělí mně tvrditi, že nejsou tři časy, totiž přítomný, minulý a budoucí, jak jsme se učili jako hoši a jak jsme učili hochy ? Kdo bude tvrditi, že jest jen přítomný čas, poněvadž dva ostatní nejsou? Či snad jsou přece a čas se vynořuje z nějakého úkrytu, stává-li se z budoucího přítomným a opět mizí v nějakém úkrytu, stává-li se z přítomného minulým? Kde však viděli proroci budoucnost, když jí dosud není ? Nikdo zajisté nemůže viděti, co není. A kdo vypravuje o minulosti, nevypravoval by dle pravdy, kdyby jí nechoval v mysli. Kdyby však minulý a budoucí čas nebyl, nemohl by se vůbec viděti. Jest tedy přece i budoucí i minulý čas.

HLAVA XVIII.

JAK MINULÝ A BUDOUCÍ ČAS JEST PŘÍTOMNÝ

Dovol, Pane, Naděje má, abych ještě dále pátral, a učič, aby toto mé úsilí nebylo rušeno! Jestliže jest budoucí a minulý čas, chci věděti také, kde jest. Nemohu-li však toho dosud pochopiti, vím přece, že ať jsou kdekoliv, nejsou tam jako budoucí nebo minulé, nýbrž jako přítomné; neboť kdyby tam byly jako budoucí, dosud by tam nebyly; kdyby tam byly jako minulé, již by tam nebyly. Ať jsou tedy kdekoliv a ať jsou čímkoliv, jsou jenom jako přítomné. Ovšem, mluví-li se o minulém dle pravdy, vybavují se z paměti ne věci samy, jež zanikly, nýbrž slova vzniklá z představ věcí; věci totiž postřehnuté smysly vtiskly do duše představy jako své stopy. Tak náleží mé dětství, jež uplynulo, minulosti, která již není; vzpomínám-li však na ně a vypravuji o něm, vidím jeho obraz v přítomnosti, poněvadž dlí dosud v mé paměti.

Zda podobným způsobem lze vysvětliti předpověď budoucího, totiž tak, že v duši se pociťují představy věcí, které dosud nejsou ? Vyznávám Ti, můj Bože, že nevím. Víím ovšem, že často uvažujeme o svých budoucích činech a že tato úvaha jest přítomná, věc však vzatá v úvahu dosud není, protože jest budoucí. Dáme-li se však do díla a začneme-li s tím, o čem jsme uvažovali, pak nastane ten čin, poněvadž není již budoucí, nýbrž přítomný.

Ať jest tomu jakkoli s tím tajemným pocitem budoucna, jest jisto, že nelze viděti toho, co není. Co však jest, již není budoucí, nýbrž přítomné; Říká-li se tedy, že lze viděti budoucí věci, nemůže se přece viděti, co dosud není, co teprve nastane nýbrž snad jen jejich příčiny a znamení, které již skutečně jsou; proto pozorovateli nejsou budoucí, nýbrž přítomné. Dle nich si v duchu představuje budoucí věci a je předpovídá. A i tyto představy jsou v duši těch, kteří předpovídají budoucnost jako přítomné.

Vezmeme jeden z mnohých příkladů .Vidím ranní červánky a předpovídám východ slunce. Co vidím jest přítomné, co předpovídám, budoucí. Ne snad slunce, které již jest, nýbrž jeho východ, který ještě není. Nemohl bych však předpověděti ani východ, kdybych neměl o něm v mysli představu, jakou mám právě nyní. Avšak ani ony červánky, které právě vidím na nebi, nejsou východ slunce, ač mu předcházejí, ani ona představa, kterou mám v duši, ale obé vidím přítomné tak, že mohu předpověděti východ slunce. Budoucí tedy ještě není; není-li dosud, není vůbec, a není-li, nemůže býti viděno; může však býti předpověděno z přítomných a viditelných okolností.

HLAVA XIX.

JAK LZE POZNATI BUDOUCNOST

Rci mně však, o Králi svého.tvorstva, jakým způsobem poučuješ duše o budoucích věcech? Dal jsi je totiž poznati svým prorokům. Jakým způsobem poučuješ o budoucnosti Ty, jemuž nic není budoucím?, Či spíše, jak poučuješ o přítomnosti z věcí budoucích ? Nelze se totiž naučiti tomu, co není. Tento způsob Tvého poučování jest příliš nedostupný mému, chápání; převyšuje mé schopnosti, takže se .nemohu k němu povznésti. Pomocí Tvé milosti však jej pochopím, když mně ji dáš Ty, sladké Světlo mých duševních očí!

HLAVA XX.

JAK NAZVATI RŮZNOST ČASU.

Nyní jest úplně jasno, že není ani minulý ani budoucí čas. Také nelze správně tvrditi, že jsou tři časy, totiž minulý, přítomný a budoucí. Správněji snad by se mělo říci: Jsou tři časy, totiž přítomný čas s hledem k minulosti, přítomný čas s hledem k přítomnosti a přítomný čas s hledem k budoucnosti. Tyto tři věci vidím ve své duši; jinde jich nevidím. Přítomnou s hledem k minulosti jest paměť, přítomný s hledem ke přítomnosti jest nazírání, přítomným s hledem k budoucnosti jest očekávání. Možno-li tak mluvíti, i já osvědčuji a uznávám že jsou tři časy. Souhlasím také, že možno říci dle vžitého zlozvyku: „Jsou tři časy, totiž minulý, přítomný a budoucí.“ Ať se tak říká; nestarám se o to, neodporuji, ani nehaním; jen když se rozumí tomu, co se praví, že totiž, co jest budoucí, ještě není, co minulo, také není. Neboť málo slov užíváme v pravém smyslu; většinu v nepravém. Víme však dobře, co chceme říci.

HLAVA XXI.

JAK MOŽNO MĚŘITI ČAS.

Řekl jsem nedávno; Měříme míjející čas, abychom mohli říci: „Toto období jest dvakrát tak dlouhé, nebo stejně dlouhé jako ono,“ nebo jak jinak jsme uvykli mluvíti o časových obdobích. Dle toho, jak jsem řekl, měříme čas plynoucí. A namítne-li mně někdo: „Odkud to víš?“ odpovím: „Vím to, poněvadž měříme; co není, nemůže býti měřeno. Minulý a budoucí čas však není. Ale jak měříme přítomný čas, když nemá trvání? Měříme jej, když plyne. Jakmile uplynul, již ho neměříme, poněvadž není, co by mohlo býti měřeno.“

Ale odkud přichází, kudy jde a kam směřuje čas, když jej měříme? Odkud ne-li z budoucnosti? Kudy, ne-li přítomností? Kam, ne-li do minulosti? Přichází tedy z toho, co ještě není, jde tím, co nemá trvání, směřuje k tomu, co již není. Co však vlastně měříme, ne-li čas v nějakém trvání? Říkáme-li tedy o čase, že jest stejně dlouhý, nebo dvakrát, třikrát delší než jiný čas, neb cokoliv podobného, říkáme to přece jen o trvání času; Ve kterém časovém trvání tedy měříme plynoucí čas? Zda v budoucím, odkud přichází? Co však ještě není, nemůžeme měřiti. Zda v přítomném, kudy právě plyne? Co však nemá žádného trvání, neměříme. Zda v minulém, kam směřuje? Neměříme však toho, co již není.

HLAVA XXIII.

PODSTATA ČASU.

Slyšel jsem od jakéhosi učence, že čas není nic! jiného, než pohyb slunce, měsíce a hvězd. Naprosto jsem s ním nesouhlasil. Proč by spíše neměl býti časem pohyb všech těles? Či snad, kdyby shasla nebeská světla, a točilo se jen kolo hrncířovo, nebyl by již čas, jímž bychom měřili otáčení kola a mohli říci, že se otočí za stejnou chvíli, nebo – kdyby se kolo točilo hned pomaleji, hned rychleji - že některé otočení jest delší, jiné kratší? Anebo mluvíce toto, nemluvili bychom také my v čase? Nebo nebyly by některé slabiky našich slov dlouhé, některé krátké, poněvadž znějí delší nebo kratší dobu? O Bože, na tomto malém příkladě dej poznati lidem všeobecné pojmy velikých i malých věcí!

Ano také hvězdy a nebeská tělesa jsou měřítkem časů, let a dní (GEN. 1,14). Ano, jsou opravdu! Nemohu-li však otočení toho dřevěného kola nazvati dnem, nemůže onen učenec tvrditi, že proto není čas.

Já toužím poznati význam a povahu času, jímž měříme pohyb času a říkáme na př.: První pohyb trval dvakrát déle než druhý. Proto se táži, poněvadž dnem nerozumíme jen onu dobu, kdy slunce stojí nad zemí a dle níž rozeznáváme den od noci, nýbrž celou dobu od východu do východu, takže říkáme: „Uplynulo tolik dní,“ takže při tom počítáme noci ke dním a ne zvláště a den jest vyplněn pohybem a oběhem slunce od východu do východu; táži se opět: Jest sám

pohyb dnem, nebo jest dnem doba, v níž se pohyb vykoná, nebo obojí současně? Kdyby sám pohyb byl dnem, pak by dnem byla i jedna pouhá hodina, v níž by slunce vykonalo svůj běh. Kdyby byla dnem doba, v níž se pohyb vykoná – předpokládáme-li ovšem, že od jednoho východu do druhého by neuplynulo více než jedna hodina – musilo by slunce vykonati svůj běh dvacetčtyřikrát, aby se dokončil den. Kdyby konečně dnem byl zároveň pohyb i doba, pak by se nemohl nazvati dnem pohyb slunce, kdyby ho nevykonalo za jednu hodinu, ani doba, kdyby slunce stálo a tolik času uplynulo, jako když slunce vykonává pravidelně svůj běh.

Proto nyní nechci dále zkoumati, co jest den, nýbrž co jest čas, jímž měříme oběh slunce, abychom mohli říci: „Tento oběh slunce byl vykonán o polovinu času dříve než obyčejně,“ předpokládajíc ovšem, že se obyčejně vykonává za dvanáct hodin. Porovnávajíc pak obojí čas navzájem, řekli bychom: „Druhý čas jest dvakrát delší prvního,“ i kdyby slunce vykonalo svůj běh někdy v jednoduchém, někdy ve dvojnásobném čase. Ať mně tedy nikdo netvrdí, že pohyb těles nebeských jest čas, poněvadž i když jednou na prosbu kohosi se zastavilo slunce, aby dokončil vítěznou bitvu, stálo sice slunce, ale čas plynul dále a ta bitva byla vedena a dokončena v tak dlouhém čase, jak bylo třeba. Z toho všeho soudím, že čas jest nějaká rozsáhlost. Vidím však to vskutku, nebo se mně to jen zdá? Ty, Světlo a Pravdo, mně to objasniš!

HLAVA XXIV..

ČAS JEST MĚŘÍTKEM POHYBU.

Tvrdí-li někdo, že čas jest pohyb těles, nařizuješ, abych mu přisvědčil? Naprosto ne. Slyším totiž a Ty to pravíš, že každé těleso se pohybuje jen v čase; neslyším však a Ty toho nepravíš, že čas jest pohyb těles. Neboť když se pohybuje těleso, kterak poznám, jak dlouho se pohybuje, neměřím-li časem začátek a konec pohybu? Jestli jsem neviděl začátek pohybu a jeho konec, nemohu měřiti pohyb, ač se těleso pohybuje, vyjímaje, že bych viděl pohyb od začátku až do konce. A když pozoruji pohyb dlouho, mohu mluvit jedině o dlouhém čase, ale ne jak jest dlouhý. Říkáme-li totiž, jak jest dlouhý, můžeme to říci jen pomocí přirovnání, např.: Tento pohyb trvá právě tak dlouho jako onen, jest dvakrát delší atd. Můžeme-li však při kruhovitém pohybu pozorovati východisko, odkud těleso vychází, a cíl, k němuž směřuje, nebo části prostoru, v němž se pohybuje, můžeme označiti čas, kterého potřebovalo těleso nebo některá jeho část od jednoho bodu ke druhému.

Poněvadž tedy pohyb tělesa jest něco jiného než měřítko trvání pohybu, kdo neví, kterému spíše přísluší jméno čas? Ačkoliv těleso se někdy pohybuje, jindy stojí, měříme přece nejen jeho pohyb, nýbrž i jeho klid časem, říkájíc: „Těleso bylo v klidu tak dlouho jako v pohybu, nebo dvakrát, třikrát déle“; celkem řečeno více nebo méně, dle toho, soudíme-li přesně nebo přibližně. Čas tedy není pohybem těles.

HLAVA XXV.

PROSBA O SVĚTLO S HŮRY.

Vyznávám Ti, Pane, že dosud nevím, co jest čas, a opětně Ti, Pane, vyznávám: „Vím dobře, že to vše mluvím v čase a že již dlouho mluvím o čase a že i toto „dlouho“ není ničím jiným než trváním času. Jak to tedy mohu věděti, když až dosud nevím, co jest čas? Či snad nevím, jak bych vyjádřil, co vím? Jak jsem ubohý! Vždyť ani vlastně nevím, v čem jsem nevědomým. Hle před Tebou pravím, Bože můj, že nelhu“ (GALAT. i, 20)! Jaké jest mé slovo, takové jest i mé srdce: „Dej ať svítí má svíce, o Pane! Bože můj, osvěcuj mne v mých temnotách (ŽALM 17, 29)!“

HLAVA XXVI.

ČAS NENÍ MĚŘÍTKEM ČASU.

Nevyznává Ti snad upřímně má duše, že měřím čas? Či snad, můj Bože, měřím, nevě-da, co měřím? Měřím pohyb tělesa v čase, času samého neměře? Anebo mohl bych měřiti pohyb tělesa, jak dlouho potřebuje, než z jednoho místa dospěje na druhé, kdybych nemohl měřiti čas, v němž se pohyb děje? Čím tedy měřím čas? Měříme snad delší čas kratším časem asi tak, jako měříme loktem kládu? Měříme zajisté dlouhou slabiku slabikou krátkou, říkájice, že jest dvakrát tak dlouhá. Tak měříme délku básní délkou veršů, délku veršů délkou stop, délku stop délkou slabik, délku slabik dlouhých, délkou slabik krátkých; ne však jako na papíře – tak měříme místní vzdálenost a ne čas – nýbrž dle času potřebného k jejich vyslovení a dle toho říkáme: „Tato báseň jest dlouhá, neb má tolik a tolik veršů; verše jsou dlouhé, neb mají tolik stop, stopy jsou dlouhé, neb mají tolik slabik; slabika jest dlouhá, neb trvá dvakrát déle než krátká.“

Avšak ani to neudává správného měřítka času; může se totiž státi, že kratší verš, přednesený pomalu, déle trvá, než delší verš přednesený rychleji. Právě tak jest tomu při básni, stopě, slabice. Proto se mně zdálo, že čas není ničím jiným, než jakýmsi trváním, nevím však opravdu čeho? Bylo by opravdu divné, kdyby ne samého ducha. Neboť, co vlastně měřím, prosím Tě, můj Bože, když neurčitě pravím: „Tento čas jest delší než onen“ nebo určitě: „Tento čas jest dvakrát delší než onen?“ Víím, že měřím čas, neměřím však budoucího času, neboť ještě není. Neměřím ani přítomného času, neboť nemá trvání. Neměřím ani minulého času, neboť již není. Co tedy vlastně měřím? Již jsem to řekl: „Čas plynoucí, nikoliv čas minulý.“

HLAVA XXVII.

JAK MĚŘÍME ČAS.

Setrvej dále, můj duchu, a zdvojnásob svou pozornost! Bůh jest náš pomocník, on učinil nás a ne my sami (ŽALM 99, 3)! Pozoruj, kde vychází světlo pravdy! Mysli si třeba zvuk některého tělesného hlasu: začíná, zní stále a stále, ustal; nastalo ticho, hlas dozněl a již ho není. Než hlas zazněl, byl budoucí a nemohl se měřiti, poněvadž ještě nebyl, ani nyní nemůže se měřiti, poněvadž již není. Mohl se měřiti, když zněl, poněvadž tehdy bylo něco, co se dalo změřiti. Ale ani tehdy nebyl něčím stálým poněvadž plynul a uplynul. Či snad právě proto se mohl změřiti? A skutečně čas, ubíhaje, směřoval k nějakému prostoru času, v němž mohl býti změřen, kdežto přítomný čas nemá takového prostoru. Jestli tehdy mohl býti změřen, nuže pomysli si, že jiný hlas začal zníti a zní ustavičně bez přestávky. Změřme jej tedy, pokud zní; neboť až dozní, bude minulý a nedá se změřiti.

Měřme jej tedy a počítejme jeho trvání! Ale hlas dosud zní a nemůže býti změřen leč od počátku, kdy zníti začal, až do konce, kdy zníti přestal, neboť mezidobí nedá se změřiti leda od začátku do konce. Proto nedá se změřiti hlas, který ještě nedozněl, aby se mohlo říci: „Jest dlouhý, jest krátký, stejně dlouhý, o polovinu kratší, dvakrát delší“ atd. Jakmile však dozní, již nebude. Jak jej tedy možno změřiti? A přece měříme čas, ovšem ne ten, který ještě není, ani ten, který již není, ani ten, který nemá trvání, ani ten, který nemá konce. Neměříme tedy ani budoucí, ani minulý, ani přítomný, ani plynoucí čas a přece měříme čas!

„Bože, Tvůrce všehomíra!“ Toť verš složený z osmi slabik, jež jsou střídavě krátké a dlouhé. Čtyři jsou krátké: druhá, čtvrtá, šestá, osmá a proto o polovinu kratší než čtyři dlouhé: první, třetí, pátá, sedmá. Čtyři poslední jsou dvakrát delší než čtyři první; pozoruji to při vyslovení a sluch mne o tom poučuje. Dle mého vycvičeného sluchu měřím dlouhou slabiku slabikou krátkou a říkám: „Dlouhá slabika jest dvakrát delší než krátká.“ Poněvadž ale slabiky znějí za sebou, jak zadržím krátkou slabiku, abych ji učinil měřítkem slabiky dlouhé a se přesvědčil, že dlouhá jest dvakrát delší než krátká, když dlouhá nezačne zníti, dokud zníti

nepřestala krátká? Ale ani dlouhou neměřím, dokud jest přítomna, nýbrž měřím ji, když dozněla. Jakmile však dozněla, zanikla. Co tedy vlastně měřím? Kde jest krátká slabika, již mám měřiti? Kde jest dlouhá slabika, kterou mám měřiti? Obě dozněly, uplynuly, zanikly, není jich více. A přece je měřím a dle svědectví dobře vycvičeného sluchu důrazně tvrdím, že jedna trvá dvakrát tak dlouho jako druhá. Však ani toho nemohu říci, pokud slabiky nedozněly a nezanikly. Proto neměřím vlastně samé slabiky, které již nejsou, nýbrž něco, co utkvělo v mé paměti.

Ano, v tobě, duchu můj, měřím čas. Nechci, abys mne mátl otázkou: „Jak jest to možno?“ Nemať sám sebe, přisvědčuje svým předsudkům! Opakuji: V tobě měřím čas; měřím totiž ten dojem, který na tebe činí věci a který trvá, i když ony minuly. A tento přítomný dojem měřím, ne ty věci, které jej způsobily. Měřím-li čas, měřím tento dojem. Buď tedy tento dojem jest sám čas, nebo času vůbec neměřím. Co však říci, když i mlčení měříme a říkáme: „To mlčení trvalo tak dlouho, jako onen hlas?“ Zda neobracíme svých myšlenek k délce hlasu, jakoby dosud zazníval, a neužíváme-li té délky jako měřítka mlčení? Neboť i bez hlasu a jazyka opakujeme si pouze v myšlenkách básně, verše a jakoukoliv řeč a jakéhokoliv trvání. Rovněž udáváme poměr různých časových období, jako bychom je hlasitě vyslovili. Chce-li někdo pronésti delší řeč a v duchu již určil její délku, ten jistě již změřil v mlčení její trvání a vstřív ji ve svou paměť, začne vydávati hlas, který zní až dospěje k napřed již určenému bodu. Nebo řeknu ještě lépe: „Hlas zní – ale také zněl a bude zníti.“ Co totiž z řeči bylo proneseno, to ovšem doznělo; co zbývá, to bude ještě zníti. Tak bude stále pokračováno, dokud úmysl, jenž je přítomný, posílá budoucí do minulosti, takže ubýváním budoucího roste minulé, až vyčerpáním budoucího stane se vše minulým.

HLAVA XXVIII.

ČAS MĚŘÍME DUCHEM.

Ale jak ubývá a se ztravuje budoucí, které ještě není? Anebo jak vzrůstá minulé, které již není, než že v duchu, který vše to koná, jest trojí, totiž očekávání, pozorování a vzpomínka? On totiž čeká, pozoruje a vzpomíná si tak, aby očekávané pozorováním přešlo ve vzpomínku. Kdo tedy může popříti, že budoucí ještě není? A přece v duchu jest již očekávání budoucího! A kdo může popříti, že minulé již není? A přece v duchu jest ještě upomínka minulého! A kdo může popříti, že přítomný čas nemá trvání, poněvadž pomíjí v okamžiku? A přece trvá pozorování, skrze něž přechází v minulost budoucí! Není tedy dlouhým čas budoucí, který ještě není, nýbrž dlouhý budoucí čas jest dlouhé očekávání budoucího. Aniž dlouhý jest minulý čas, který již není, nýbrž dlouhý minulý čas jest dlouhá upomínka minulého.

Chci zazpívati známou píseň. Než začnu, vztahuje se mé očekávání na celou píseň. Jakmile jsem začal, tolik utkvívá v mé paměti, kolik jsem zpěvem takofka poslal v minulost, a celá má činnost může býti nazvána vzpomínkou s hledem k tomu, co jsem zazpíval, a očekáváním s hledem k tomu, co mám zazpívati. Mé pozorování však dosud trvá, pomocí kterého stává se minulým, co bylo budoucí. Čím více se to děje, tím více ubývá očekávání a přibývá paměti, až celé očekávání se ztráví, poněvadž celý skončený děj přejde v paměť. A co se praví o celé písni, to lze říci o jednotlivých jejích částech a slabikách; totéž i při ději delším, jehož částí byla třeba ta píseň. To lze říci i o celém životě lidském, jehož částí tvoří veškeré skutky člověka. To konečně o věku celého lidstva, jehož částmi jsou všechny životy jednotlivců.

HLAVA XXIX.

SPOJENÍ S BOHEM.

Poněvadž však Tvé milosrdenství jest lepší nad životy a celý můj život není ničím jiným než rozptýleností přijala mne pravice Tvá v mém Pánu, Tvém Synu, Prostředníku mezi Tebou jediným a námi mnohými ve mnohých věcech a skrze mnohé věci, abych skrze Něho též uchvátil, ježto jsem byl také uchvácen (FILIP. 3, 12) a zotavuje se z rozptýlenosti svých starých dnů, směřoval jen k jedinému, zapomenuv na minulost; ne na to, co jest budoucí a má minouti, nýbrž na to, co jest přede mnou, celou myslí upíat, ne rozptýlen. Ne dle rozptýlenosti, nýbrž dle vnitřního úmyslu směřuji k odměně hořeniho povolání (FILIP. 3,14), abych tam slyšel hlas Tvé chvály a pozoroval Tvou nepřicházející a nepomíjející blaženost.

Nyní však má léta jsou plna vzdechů! Ty však, Bože, má Útěcho, jsi můj věčný Otec! Já však jsem se zcela rozptýlil v otázce času, jehož řádu neznám. Bouřlivý neklid drásá mé myšlenky, tento takřka morek mé duše, pokud zkušen a očištěn ohněm Tvé lásky úplně s Tebou nesplynu.

HLAVA XXX.

PŘED STVOŘENÍM NEBYL ČAS.

Chci se stále více upevniti v Tobě, ve svém vzoru, ve Tvé pravdě, a nechci trpěti otázek lidí, kteří puzeni chorobnou zvědavostí více dychtí poznati, než snéstí mohou, říkajíce: „Co dělal Bůh, než stvořil nebe a zemi? Jak mu přišlo na mysl, aby něco stvořil, když před tím nikdy ničeho nečinil?“ Dej jim, Pane, aby dobře rozvážili, co praví, a nahlédli, že o slově „nikdy“ nelze mluvit tam, kde není času. Když se tedy praví, že nikdy nic nečinil, co jiného se praví, než že v žádném čase neučinil? Ať konečně pochopí, že beze stvoření Tvého nemůže vůbec býti čas, a ustanou od poštilého mluvení! Ať spíše obrátí svou pozornost k tomu, co jest před nimi, a pochopí, že Ty, věčný Stvořiteli všech časů, jsi přede všemi časy a že žádný čas a žádný tvor není Tobě souvěčný, i kdyby snad některý byl přede všemi časy.

HLAVA XXXI.

BŮH POZNÁVÁ JINAK NEŽ ČLOVĚK.

Pane Bože můj! Jak bezedná jest propast Tvých tajemství! Jak daleko mne od nich odvedly následky mých hříchů! Uzdrav mé oči, aby se zaradovaly ze světla Tvého! Opravdu, je-li nějaký duch, vynikající tak velikou vědomostí, že mu všecko minulé i budoucí tak známo jest, jako mně jest znám na př. některý žalm, pak jest ten duch obdivuhodný a hrozný. Jeho totiž není tajno, co již uplynulo, ani co se stane v budoucích stoletích, jako mne zpívajícího ten žalm není tajno, kolik již odzpíváno a kolik zbývá do konce. Leč daleko buď ode mne, abych se domníval, že Ty, Stvořiteli všehomíra, Stvořiteli duší a těl, tak poznáváš vše budoucí a minulé! Tvoje poznání jest mnohem podivuhodnější, mnohem tajemnější. Žalm totiž, který zpívám nebo slyším zpívati, různě mne dojíhá a můj duch jest jakoby rozdělen mezi očekáváním slov, která teprve přijdou, a mezi vzpomínkou slov již zazpívaných; nic takového však se neděje ve Tvé nezměnitelné věčnosti, a to proto, že jsi věčný Stvořitel myslí!

Proto jako jsi na počátku znal nebe a zemi bez jakékoliv změny svého poznání, tak jsi stvořil na počátku nebe a zemi bez jakékoliv změny své činnosti. Kdo to chápe, ať Tě velebí; kdo toho nechápe, ať Tě rovněž velebí! O jak jsi vznešený! a přece pokorná srdce jsou Tvým chrámem! Ty zjednáváš právo utištěným (ŽALM 145, 7), takže neklesají ti, které sám sílíš.